

SÁRI TAMÁS¹

A SZOMSZÉDOM A BARÁTOM!

A LOKALITÁS, MINT A BARÁTSÁG SZERVEZŐEREJE HAJDÚDOROG PARASZTI TÁRSADALMÁBAN

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.53>

ABSZTRAKT

Ez a dolgozat a társadalomtudományokban korábban külön kapcsolattípusként értelmezett szomszéd/barát viszony ma már nyilvánvalóan elismert összefüggéseit kutató munkákhoz kíván hozzászólni. Milyen viszonyt találunk a lokális, szomszédsági és a baráti kapcsolatok között? A dolgozat egy olyan tudományos vitából indul ki, ami a szomszédság és a barátság viszonyát kívánja megismerni, mindezt a XX. század '40-es éveire vonatkoztatva Hajdúdorogon, a korabeli kontextuális viszonyokat megvilágítva. Ennek megfelelően a dolgozat elsősorban a néprajz diszciplína keretein belül mozog. A dolgozat olyan néprajzi forrásokra épít, amelyekben a barátság tematika részben adott, részben pedig a kötelezettségek cseréjében, a munkakapcsolatokban, a kölcsönösségben és egyéb viszonyokban érhető tetten. A paraszti társadalomban a barátság gyakran átfedi a rokonság és a szomszédság fogalmát. Tehát a közösségszintű megközelítés gyakran elhomályosította a barátságok feltételezett szerepét. Így a néprajzi munkákban a lokalitás, a szomszédság, a formális cserék, a kölcsönösség és a gyermekek kapcsolataiból bonthatók ki a vonatkozó ismeretek. A dolgozat a következő struktúrát követi: az elméleti háttér megismerése után a következő kutatói elemző kategóriák: kortárs csoportok, barátok és lokalitás viszonya, illetve a szomszédság, barátok és lokalitás viszonya mentén elemzi a hajdúdorogi 65 év feletti, többnyire kisbirtokos paraszti rétegből származó nők és férfiak körében felvett mélyinterjúkat. Az eredmények azt mutatják, hogy a barátság és a szomszédság szoros kapcsolatban áll egymással, van közös metszetük és a szomszédi viszonyrendszer, a lokalitás alakító tényezője a barátságoknak.

Kulcsszavak: barátság, paraszti kultúra, szomszédság, lokalitás

---

¹ A Debreceni Egyetem Történelem és Néprajz Doktori Iskolájának hallgatója

MY NEIGHBOUR IS MY FRIEND

LOCALITY AS THE ORGANIZING FORCE OF FRIENDSHIP IN THE PEASANT SOCIETY OF HAJDÚDOROG

ABSTRACT

This study aims to contribute to the research of the now clearly recognized connections of the neighbour / friend relationship, which is interpreted as another separate type of relationship in the social sciences.

What connection do we find between local neighbourhood relationships and friendship relationships? The paper starts from a scientific debate that wants to get to know the relationship between neighbourhood and friendship by illuminating the contextual conditions of the 20th century, referring to the 1940s in Hajdúdorog.

Accordingly, the study moves within the framework of the ethnography disciplines. This work is based upon sources that discuss the topic of the neighbour/friend relationship through the exchange of obligations, work connections, mutuality and other existing aspects between the two parties. In a peasant society, the concepts of kinship and neighborhood often overlap. Thus, the community's approach has mostly obscured the supposed role of friendships. So back then, the characteristics of a friendship can be deduced from different ethnographical articles through numerous aspects like: locality, the neighbourhood, lending to each other, mutuality and children. The structure of the study is the following: after gaining some familiarity with background theoretical concepts, the research categories are, firstly, the relationship between contemporary groups, friendship and locality, and, secondly, the relationship between the neighbourhood, friendship and locality, examined through in-depth interviews.

The in-depth interviews were made with women and men over the age of 65 in Hajdúdorog, mostly from the smallholder peasantry. The results show that friendship and neighborhood are closely related to each other, and the relationship system of neighbours is a shaping factor for friendships.

Keywords: friendship, peasant culture, neighbourhood, locality

A SZOMSZÉDOM A BARÁTOM!

A LOKALITÁS, MINT A BARÁTSÁG SZERVEZŐEREJE HAJDÚDOROG PARASZTI TÁRSADALMÁBAN

„Van barát, aki pusztulásba vezet, de van olyan is, aki hűségesebb, mint a testvér.” (Péld18,24)

BEVEZETÉS

Jelentős számú társadalomtudományi munka foglalkozik a barátság témakörével. A barátságot elemezhetjük tartalma, mélysége és számos aspektusa szempontjából. Napjainkban népszerű a barátsági kapcsolatrendszereket a kibontakozóban lévő kapcsolatháló, mint egyre inkább önálló diszciplína eszközeivel elemezni. A barátság hálózatát a jóléttel kapcsolatban vizsgálja Mariska van der Horst (2012), a migrációval összefüggésben pedig Jenny Shin-Chun Tsai (2006) tesz megállapításokat. A magyar szerzők közül F. Lassú Zsuzsa, többek között a barátságokban megbújó versengést vizsgálja (F. Lassú 2004). Statisztikai adatfelvételen alapuló vizsgálatokra példaként említhetünk olyan magyar szerzőket, mint Utasi Ágnes (1990), Sik Endre (1991), vagy Albert Fruzsina és Dávid Beáta munkái. A Tárki Magyar Háztartáspanel vizsgálata például a barátok számának jelentős csökkenését és a baráttal nem rendelkezők arányának mintegy tíz százalékos emelkedését mutatta ki 1993-ról 1997-re (Albert–Dávid 1998). A szerzők vizsgálják még a személyes kapcsolatokat integrációs megközelítésben (Albert–Dávid 2015) és a hálózatok szempontjából is (Albert–Dávid 2016).

Számos társadalomtudományi munka foglalkozik a barátság különböző aspektusaival, melyek során a barátság különböző kapcsolattípusokkal való viszonyát tárgyalják. Így például Pat O’Connor Női barátságok című munkájában az anya-lánya és a nőtestvérek közötti viszonyokat elemzi. (O’Connor 1992) Mások szerint pedig a barátság elvárásait nem feltétlenül csak a barát teljesítheti, így akár a testvér is, a barát pedig nem biztos, hogy minden esetben eleget tesz az elvárásoknak, vagy csak egy-egy funkcióját elégíti ki (Albert–Dávid 2005). Putnam (2000) szerint szét kellene választani a barátság különböző attribútumait, melyek más-más kapcsolatokat is jellemezhetnek, így például a feleség is lehet barát.

Feld (1981) pedig a baráti kapcsolatok társadalmi szerveződésének elméleteit vizsgálja, amelyben bemutatja, hogy a közösségi hálózatok fejlődésének elemzését a társadalmi hálózatokon túli társadalmi struktúrák segítségével is gyümölcsözően végezhetjük.

Tulajdonképpen elmondható, hogy a közös tevékenység az, ami megteremtette a barátságok kialakulását (Lewis 1995). Ilyen közös tevékenység pedig a fent említettek alapján számos kapcsolattípusból eredhet, így a szomszédi kapcsolatrendszerből is, így annak struktúrája és a baráti hálózatok közötti összefüggések elemzésének lehetősége adott.

Ez a dolgozat pedig épp e két, a társadalomtudományokban korábban külön kapcsolattípusként értelmezett, ma már nyilvánvalóan elismert összefüggéseket kutató munkákhoz kíván hozzájárulni. Milyen viszonyrendszerrel találkozunk a lokális, szomszédsági és a baráti kapcsolatok között?

Gary Bridge (2002) azt mondja, hogy az Egyesült Királyságban a szomszédság biztosítja a kis szolgáltatók cseréjéhez kötődő gyakorlati kapcsolatok birodalmát, valamint olyan kedvező kapcsolatokat, amelyek hozzájárulhatnak a biztonság és a jólét érzéséhez. Ugyanakkor ezek a kapcsolatok továbbra is az emberek általános társadalmi hálózatának jelentéktelen részei, amelyekben a legjelentősebb kapcsolatok a szomszédságon kívülre esnek. Ezzel némileg ellentmondó véleményre jutott Turai Tünde (2009) a tölgyesi idősök körében, ahol a szomszédsági kapcsolatok pótolhatatlan szerepeket töltenek be és a családi kapcsolatokkal egymást kiegészítve, akár egymást fedve működnek. Alapvetően a néprajztudományon belül a szomszédsági kapcsolat segítő, baráti szerepe nehezen megkérdőjelezhető (pl.: Balassa–Ortutay 1979).

A tanulmány a fenti viszonyok vizsgálatát a XX. század '40-es éveire vonatkoztatva Hajdúdorogon kívánja elvégezni, a korabeli kontextuális viszonyokat megvilágítva. Ennek megfelelően elsősorban a néprajz diszciplína keretein belül mozog. Azért az 1940-es évek kerültek kiválasztásra, mert ez az évtized a metszetébe esik mind a paraszti társadalomról még emlékeket őrző utolsó évtizedeknek, mind pedig annak a legkorábbi időszaknak, amellyel kapcsolatban az idős emberek részben még rendelkezhetnek személyes emlékekkel.

Itt kell megjegyeznünk a vonatkozó szakirodalom korlátai által szabott kereteket, hiszen a dolgozat néprajzi forrásokra kíván építeni (Fél 1993, Szabó 1982, Tárkány Szücs 1981 és mások), ezekben a munkákban a barátság tematika részben adott (Örsi 1990, Tátrai 1994), részben pedig a kötelezettségek cseréjében (Morvay 1981), a munkakapcsolatokban (Juhász 1993), a kölcsönösségben és egyéb viszonyokban keresendő (Tárkány Szücs 1981). A paraszti társadalomban a barátság gyakran átfedi a rokonság és a szomszédság fogalmát (Márkus 1943). Tehát a közösségszintű megközelítés gyakran elhomályosította a barátságok feltételezett szerepét. Így a néprajzi munkákban a lokalitás (pl.: Balogh 1969), a szomszédság (pl.: Nagy Varga 2000), a formális cserék (pl.: Juhász 1993), a kölcsönösség (pl.: Hoppál 1970) és a gyermekek kapcsolataiból (pl.: Vankóné 1983) bonthatók ki a barátságra vonatkozó ismeretek.

A vizsgált csoport megismeréséhez olyan, részben helyi szerzők munkáit használok fel, mint Balogh István (1969), vagy Csonka Zoltánné (2012). A szakirodalom kibontása kapcsán további nehézséget jelent a klasszikus néprajzi leírásokban elfogadott olyan sztereotíp csoportjellemezők interpretálása, mint például: „a lányok a hírességre vágytak” (Örsi 1984).

A tanulmány szerkezetét tekintve az elméleti háttér megismerése után a következő kutatói elemző kategóriákat állítottam fel: kortárs csoportok, barátok és lokalitás viszonya, illetve a szomszédság, barátok és lokalitás viszonya. Majd ennek mentén elemeztem a rendelkezésre álló empirikus adatokat, a hajdúdorogi 65 év feletti, többnyire kisbirtokos paraszti rétegből származó nők és férfiak körében készült mélyinterjúkat².

Az empirikus adatok felvételekor a társadalomtudományi diszciplínákban is alkalmazott etnográfiai módszert alkalmaztam. A terepmunka során a cikk elkészültéig húsz darab mélyinterjút készítettem. Az interjúk

² Az adatgyűjtés a társadalomnéprajzi témájú doktori munkám során készült 2019-ben

egyeseivel (néhány esetben csoportosan: férj és feleség, vagy szomszédok részvételével) készültek. A beszélgetésekre az interjúalanyok lakásán került sor. A kiválasztás során hólabda módszert alkalmaztam. A kiválasztás fő kritériuma az életkor (65+) és a hajdúdorogi származás volt. Az adatfelvételt rugalmas interjúvázlat segítette, mely nyitott kérdéseket tartalmazott, a válaszok releváns részei alkotják az ebben a dolgozatban közzétett elemzés alapját. A megismert narratívákkal kapcsolatban megemlíthető két szempont. Egyrészt az interjúalanyok életkorából adódóan számításba kell vennünk az emlékezés sajátosságait (újraértelmezés, hangsúlyáthelyezés), minél régebbi egy emlék, annál jellemzőbb. Másrészt pedig az adatfelvételkor tapasztaltuk azt a jelenséget, hogy a közölt adatokat sok esetben a jelenbeli kapcsolatokkal való összefüggésben fogalmazták meg.

KORTÁRSCSOPORTOK, BARÁTOK ÉS LOKALITÁS VISZONYA A NÉPRAJZI LEÍRÁSOKBAN

A kortárs csoportokról a Magyar Néprajz VIII. kötetében Nagy Varga Vera (2000) ír összefoglalást. Leírásában számos szerzőre hivatkozik, Fél Edit és Hofer Tamást Átányról való leírásait emelik ki, mint a felnőtt élethez való közeledés példáit. Alapvetően minden társadalomban megfigyelhető, hogy nemzedéki alapon szerveződnek az emberek, s sokszor ezekbe a csoportokba beavatások útján kerülhetnek be.

A különböző csoportokat a Jászságban például bandáknak nevezték, ebben az első világháború előtt még korhatár nélkül vettek részt a férfiak, s sokat tanultak a fiatalabbak az idősebbektől (Csete 1993; Vankóné 1983).

Fél Edit és Hofer Tamás szólnak a kisbandákról, melyekben a már járt tudó gyerekek az utcára menvén felkutatták hasonló társaikat, s kint játszottak az utcán vagy valamelyik család udvarán. A bandák és kisbandák esetében az utca közössége, mint lokális tér jelentette az elsődleges merítést. Iskolába a környékbeli gyerekek együtt mentek, s jöttek, s az iskolában is együtt töltötték az időt. A bandákból választottak maguknak legjobb barátot, barátnőt, mely kötelék nagyon erős volt és sokáig kísérte őket életükön át. Ezek voltak a fiúknak a komák, kisbandában a kiskomák, a lányoknak pedig a mátkák. A bandák a nemi differenciáltságon túl lakóhelyi, kortól függő – például házasság, legény, kamasz fiúk, vagy süldő, eladósorban lévő, idős lányok, de akár vagyoni állapottól függően is csoportosultak. A bandák együtt töltötték idejüket, főleg a fiúk, együtt jártak udvarolni a lányokhoz. A bandáknak vezetőjük volt, aki biztosította a szórakozást, de felelt is értük. Mindenki tagja volt valamely bandának, a lokalitás és a lakóhelyhez kötöttség olyan szoros volt, hogy néhány év korkülönbség is befért, ha egy környéken laktak. A korosztályos feljebbjutás sokszor a munkaképességhez volt kötött, az avatás tánc vagy verés volt, a bandák fitogtatták erejüket, s balhékba keveredtek. A házassághoz közeledve a húszas éveik elején lenyugodtak. Akik viszont nem tudtak a társaikkal egy időben megházasodni, azok házastárs és banda nélkül is maradtak, s kiszorultak a társadalom peremére (Fél–Hofer 1969).

Csete Balázs (1993) a jászkeséri gyermek élete kapcsán is említette a legények és a nagyleányok életét. A kamaszkorral kapcsolatban leírja az istállóbeli életet és a bandázást. Kamaszkorban a fiúk az istállóban aludtak egészen a házasságig, ez már a szabadságot jelentette számukra. Ez idő alatt az idősekkel való bandázás során bölcsességet, útravalót kaptak, tanultak és szórakoztak, melyet bor, tánc és dal kísért. A bandázás viszont nem összekeverendő a tanyázással, utóbbin egész családok mennek el a másik szomszédos tanyára, aztán fordítva, előbbi pedig mindig ugyanabban az istállóban volt. A bandázók különféle játékokat játszottak, mint kötélhúzás, különböző erőmutatványok, vakverebezés. A bandák szervező ereje továbbra is a lokalitás, a tanyázás szokása

jellemzően szomszédok és tanyaszomszédok között alakult ki. A legények esetében fontos téma még a kocsmázás és a bálozás (Csete 1993). Vankóné Dudás Juli (1983) Galgamácsáról írott, sokak által hivatkozott kötetében szintén szól a legényeletről. Az adventi időszakban a galgamácsai legények 15–20 fős csoportokban jártak külön kántálni, s előtte istállókban tartották a próbákat. Hangszernek mindenfélét használtak, ami alkalmas volt hangadásra, a téli disznóvágásból például a hólyagot dobnak. Négy héten át készültek és próbáltak, majd karácsony napján este előadták magukat, este tíz óráig járták a falut. Kérés nélkül énekeltek, s itallal kínálták őket. A fiúkhoz hasonlóan a lányok is jártak kántálni. A kántálás után ünneplőbe öltöztek és úgy mentek az éjféli misére. Hajdúdorogon a templomban is egy helyre koncentráltak az egy környékről származók. A Magyar néprajzi lexikont (Ortutay 1980) fellapozva találkozhatunk azzal a kifejezéssel, hogy legénybíró, mely a Lexikon szerint az egész magyar nyelvterületen elterjedt kifejezés volt és a legényszervezeteknek, legénycéheknek a megválasztott, arra alkalmas vezetőjének felelt meg. Különböző tisztségviselők álltak mellette a céhen belül. Szó esik még a ma is ismert legénybúcsúról s a legénycéhekről is. A legénybúcsú a lakodalom előtt egyfajta búcsú a barátoktól és a legényeletről. A legénycéh, más néven legényegyesület, legénykompanyia, legénykoszorú olyan legényszervezet, mely akár írott alapszabállyal is működik, jellemző a Kisalföldön, Felföld és Erdély bányaváros-aiban és mezővárosaiban. A városi közigazgatás és az egyház alá voltak rendelve, felépítésük hierarchikusan szerveződött.

Szabó László (1982) a jászokkal kapcsolatban is ír a bandákról. Szabó felhívja a figyelmet, hogy a lokalitás egyes társadalmi csoportokra volt csak jellemző, ilyen a fiatalság, akik falurészenként bandát alkottak. A lányokat illetően Átányban (Fél 1993) már az iskola előtt kezdődik a „cimborázás, komázás”. Kettő-négy hasonló korú lány játszadozik együtt, az iskolában is együtt vannak, ahogy iskola után is. Hasonló sorsúak barátkoznak egymással, így hasonlóképpen vannak szabadidővel. A közös tevékenység a játék és a séta. A „sűdőlány” szórakozása a lakodalom a családban vagy a szomszédban, a táncot és a felnőttek mulatozási formáit az anyjától tanulja. Kecelen (Örsi 1984) is jelen voltak a bandák, melyek az I. világháború előtt voltak jellemzőek, itt a gazdalegényeknek és a szegénylegényeknek külön bandájuk volt, a bandák sohasem közösködtek egymással. A lányok is eljártak a kocsmába, de nem mehettek egyszerre a testvérek, meg kellett várni, míg a nagyobb férjhez megy. Örsi (1984) szerint a lányok a hírességre vágytak, mely a természetükből fakadt, nem sütötték le a szemüket, bárkivel mertek beszélni. Az ilyen lányok öltözködésükben is kitűntek és mindenhol elől álltak, elsőek voltak. Az ilyen lányok kapósabbak, ami megmutatkozott a locsolók számában, szerettek velük táncolni, de eleve nek voltak a munkában is. Kecelen szokás volt még a legényjárás, mely meghatározott napokon volt csak lehetséges és a szülők engedélye is kellett hozzá. Ekkor a fiúk a lányos házhoz jártak, s a szülőkkel is beszélgettek, akiknek sok esetben nagy hatása volt a végső pár megtalálásában, akár a fiatalok ellenében is. Az idős asszonyok összebeszélték a fiatalokat, de közvetítő útján is összekerülhettek. Ha a fiatakorokról beszélünk, nem hagyható ki Tátrai Zsuzsannának (1994) a Leányélet című könyve, melyben a leány és legényavatásokról, a korcsoportokról és a fonókról is szó esik. Az avatás fontos esemény a fiatalok felnőtté válásában, hiszen azon túl, hogy komoly és tréfás rítusokon kellett túlesniük, ez volt az a pont, ahonnan szabadabban dönthettek és a párválasztás időszaka is megkezdődhetett. Ha efféle tevékenységet hamarabb csinált, azt odahaza nem nézték jó szemmel. Látható, hogy a lányok, s a fiúk is korosztályok szerint barátkoztak, s más lehetőségeik voltak életkortól függően.

A fonó nagyszerű alkalom volt az ismerkedésre, párválasztásra. A lányok a lányfonóban várták a fiúkat, s mágikus eszközöket is bevetettek, hogy hamar érkezzenek. Érkezésükkor a lányok dallal fogadták őket, s ezután különböző játékokat játszottak. A többnyire párválasztásról szóló játékokban színt kellett vallani valaki mellett vagy ellen, s a fiúk ugratták egymást. A legnagyobb hagyománnyal rendelkező udvarlási szokás a fonóban az orsó leverése volt, melyet csókkal kellett visszaváltani (Tátrai 1994).

SZOMSZÉDOK, BARÁTOK ÉS LOKALITÁS VISZONYA A NÉPRAJZI LEÍRÁSOKBAN

Hogyan fejeződik ki a baráti segítségnyújtás a szomszédság funkcióiban? Sik Endre (1991) szociológus a háztartási kapcsolatrendszerekről szóló írásában Tönnies és Redfield alapján leírja, hogy a közösségi élet igazi otthonai a vidéki települések. Sik eredményei szerint a vizsgált településen, Vésztőn nem volt olyan háztartás, amelyik ne adott vagy kapott volna olyan segítséget, amit ő „háztartási tranzakciónak” nevez és 13 formáját különbözteti meg. Az ilyen tranzakciók gyakoriságát tekintve a gondozás, ajándékozás, kóstoló adás és disznóölés voltak a leggyakoribbak. De sűrűn előfordul még a javítás, házépítési munkákban való segítség, szerszámkölcson és a munkahelyszerzés is. Kevesebbszer fordul elő viszont a tanácsadás, a bajban segítség és a mezőgazdasági munkában való segítség, s ami a legritkább, hogy pénzkölcsönrel, vagy tárgykölcsönrel segítsék egymást.

A szlavóniai világban a testvérbarátságot kötött magyar, szerb, horvát családok egymással megosztották tapasztalataikat a házépítéstől kezdve az öltözködésen, étkezésen, földművelésen keresztül egészen a szokásrendszerig és a családszervezésig (Penavin 1981). A szomszédság kulturális egységként is leírható a fonók, a tanyázások révén, de annak elkopásával megmaradtak a „gyerekek játszóközösségének”. Karcagon azonban nem csak a negyvenes, de még a nyolcvanas években is erős volt a segítő és az ellenőrző szerepe a szomszédságnak. Itt példaként említhetjük a lakodalmakat, házépítést, tűzesetet, betegséget, halálesetet, kölcsönkéréseket. Ezen túl ellenőrzi a viselkedést, befolyásolja is azt. Figyelik az idegeneket szomszédjaik helyett is, megőrzik az utca titkait (Örsi 1990). Ternovác István (1996): Pusztulj, kulák! című munkájában a II. világháború utáni vajdasági földtulajdonosok helyzetét írja meg, hogyan tulajdonították el földjeiket az új hatalom tagjai. Egy Temeriniben élő, a vajdasági magyarság elűzését megelőző adatközlőt többek között arról is kérdezték, hogy a II. világháború előtt milyen viszonyban voltak a tanyaszomszédokkal. Eszerint a tanyaszomszédok nagyon jó viszonyban éltek, ezt például azzal támasztja alá, hogy egy szerb megmentette egy tehenüket, amikor azokat parancsra el kellett volna vezetni. Ezen túl felajánlotta segítségét, jóvátétel gyanánt. A szomszédi kapcsolatrendszer tehát vitathatatlanul magában foglalja a baráti segítségnyújtást is. Márkus Mihály (1943) a bokortanyákkal kapcsolatban írta, hogy szoros szomszédi kapcsolatokban éltek, mely sokszor több kötelezettséggel járt, mint a rokoni kapcsolatok. A szomszéd és a keresztkoma volt az, aki a bajban a legtöbb kötelezettséget vállalta. Ezzel kapcsolható össze, hogy az örömeiket is elsősorban velük osztották meg. Az ilyen szoros szomszédi viszony Márkus szerint olyan történelmi folyamatokban is gyökerezett, mely szerint a bokortanyák népe korábban valamilyen mértékben vérrokoni kapcsolatban állt egymással.

A szomszéd és a barát között nem éles határvonal húzódik, sokkal inkább közös metszetük van. Hoppál Mihály (1970) kommunikációs rendszerekkel foglalkozó munkájában a szomszédlátogatást is vizsgálta. A szomszédok esetében a napi látogatás emelkedik ki, kevesen adtak heti vagy havi választ, de a ritka látogatás is jellemző. Megállapítja még, hogy ünnepnapokon fellendül a vendéglátogatások száma, viszont ez többnyire

rokonokat jelent, nem pedig szomszédokat. Ezekből az 1970-es felvételekből, de a korábbi évekre visszatekintő adatokból is a szomszédosági kapcsolat dominanciáját olvassa ki a szerző a rokonokkal szemben, a faluközösség szerepe erősödési tendenciát mutat. A szomszédi kapcsolatra jó példa a több szerző által is taglalt kóstoló küldése, de Bódi Erzsébet (1992) az ünnepi kalácsokról is ír, miszerint a Nagy Alföldön honos a kulcsoskalács, melyet lakodalmak alkalmával fogyasztottak. A kalács lakodalmi fogyasztása előtt a frissen sült kalácsból is küldtek a papnak, a tanítónak, s a sütőasszonyok otthon maradt családtagjain túl az alsó és a felső szomszéd is kapott. Juhász Antal (1993) egyik könyvében kitér az alföldi tanyák társas életére. A szegedi tanyák lakói a század első évtizedeiben leginkább szomszédolni jártak egymáshoz, mely viszony a közös munkákon és a kölcsönös segítségnyújtáson nyugodott. Ezen kívül azonban „pörlekedésre” is volt példa, melyek többnyire a jószágok kártevéséi nyomán alakultak ki. Az egymáshoz járás többnyire télen történt, ekkor hétköznap is, dologidőben csak ünnepekkor. Nyáron az ebédet hamarabb megfőzték, aztán elmentek a szomszédba, s csak este jöttek haza (Juhász 1993). A szomszédi kapcsolatokat könnyedén párhuzamba tudjuk állítani a kortárscsoportok bandáival, a különbségek a korosztályból és az élethelyzetből fakadó eltérésekben rejlenek. Párhuzam például a kedvtelésből együtt töltött idő, a szórakozás, a napi kapcsolattartás, tulajdon híján viszont a fiatal barátokra kevésbé jellemző a kölcsönadás, ételek küldése. Juhász szerint többnyire hasonló anyagi helyzetűek jártak egymáshoz, de ellenkezőjére is volt példa. A tanyáknak sok esetben a szomszédok felé is van kapuja. Továbbá a télen tartott disznótorok is megemlítendőek, melyeken a szomszédok is jelen voltak, s kisebb lakodalomhoz hasonlított. A névnapozás többnyire a nagyobb gazdánál volt jellemző, s inkább a téli névnapozások emlékezetesebbek, amikor egyébként is ráértek. Ilyen volt az István és a János-nap. A társas összejöveteleken általában muzsika is volt, s a fiatalok is kocsmákba, csárdákba jártak, de otthon is rendeztek „dugott bálakat”, vagy „csutrikat”. Ezen kívül több típusú spontán szerveződő alkalom volt még, melyeken mulatoztak az alföldi népek, s pozitív emlékeket őriznek róla, mint a misebálók, a lakodalom előtt a gyűrűzés, ahová szintén a jószomszédok és a tanyasi tanítók voltak hivatalosak a rokonság mellett. A spontán szerveződött alkalmakon túl az egyesületek és társulások már intézményesítették a társas életet. Ilyenek voltak például a szőlőhegyi gazdaságok, melyek öreggazdát választottak maguk közül, ő pedig szüret után megrendezte a csőszfogadást, ahol a jelentkező zsellérek közül csősz választottak, s ettek, ittak. Ki kell még emelni a gazdaköröket, melyek bormérést nyitottak, majd székhelyeik kocsmák lettek, tagjaik módosabb gazdák voltak, de törpebirtokos és napszámos is részt vehetett a rendezvényeken. Többek között körbálákat, de mezőgazdasági tanfolyamokat is szerveztek. Végül meg kell említeni, hogy a tanyasi emberek nem éltek magukra hagyva, minden család közösséghez tartozott, ezeknek az összejöveteleknek és kölcsönös segítségnek a magját a szomszédoság adta (Juhász 1993).

Kecelen is megvoltak a szomszédosági összejövetelek a század elején. Ilyen alkalmak voltak a kukorica-fosztás, a tányérkaverés, tollfosztás. A munka mellett ez jelentette a szórakozást (Örsi 1984). A paraszti társadalomban a barátság köré nem húzható körvonal, hiszen közös metszete van a szomszédosággal, faluközösséggel, gazdasági társulásokon belüli egyénekkal és más közösségekkel, közös bennük, hogy kialakulásukat nagyban befolyásolta a lokalitás, mint szervezőerő.

A fenti néprajzi leírásokból látható, hogy a lokalitás milyen szereppel bír a hagyományos paraszti társadalom életében, így a barátságos kapcsolatokban is. Tulajdonképpen általános elemként tarthatjuk számon ezt a szervezőerőt. A lokalitást pedig a fenti leírásokban tágabban a falura, szűkebb értelemben az utcára és a szomszédokra,

továbbá zugokra, tanyaszomszédokra érthetjük. Ez a megközelítés a bevezetőben áttekintett megközelítésekhez hasonlóan hasznos információkkal szolgálhat a barátság mélyebb feltárásához. A lokalitás a néprajzi leírások alapján egy kiemelkedően fontos tényezőnek mutatkozik a hagyományos paraszti társadalom baráti kapcsolatainak megértéséhez. Ezzel a tanulmánnyal egy lépést teszünk azon elméletek irányába, amelyek a hálózatok és társadalmi struktúrák közötti összefüggések magyarázatát vették célba. Olyan tudományos munkákhoz kapcsolódik így ez a munka, mint például Feld (1981) társadalmi kapcsolatokkal foglalkozó munkája, ahol a baráti kapcsolatok társadalmi szerveződésének elméletét mutatja be. Ezen dolgotra vonatkoztatva tehát a baráti kapcsolatok, mint hálózat és a lokalitáson alapuló társadalmi struktúra közötti összefüggések kerülnek megvilágításba.

A KUTATÁSI HELYSZÍN JELLEMZŐI

Az interjúk elemzése előtt szólnunk kell röviden a kutatás helyszínéről, Hajdúdorogról. A helyszínválasztás oka azaz egyedi történelem, amely azáltal tette a települést sajátossá, hogy a korábbi katonai hierarchia lenyomatai még az 1940-es években is éreztették hatásukat a településen, például a település szerkezetében, mely a társadalmi hálózatok alakulására is hatással bírt. Így sajátos környezetet biztosít a barátság vizsgálatához is. Tulajdonképpen épp ez az a történelmi alakító tényező, amely meghatározta a város fejlődését és alakulását. A város lakosságának ősei a katonáskodó életmódot folytató hajdúk egy csoportja voltak, amelyből releváns információ a katonai szervezetre jellemző hierarchikus berendezkedés, tizedesek vezette katonai csoportok, amely tizedesek később a XVIII. század elejétől a település tizedeinek polgári közigazgatóivá is váltak (Török 2009). Balogh István (1969) szerint nincs más település, ahol a gazdálkodás és az életforma olyan nyomot hagyott volna, mint a hajdúságban. A legszembetűnőbb a települések szerkezete, mely utcahálózata nyugat-európai középkori várfallal körülvett városok alaprajzát idézi. A kutatási időszakra, tehát az 1940-es évekre vonatkozóan a hajdúvárosokban, így Hajdúdorogon is egyaránt megtalálható volt a polgári városközpont, a parasztfalu és a szegény lakótelep is. Ezekhez pedig természetesen társult a hozzátartozó társadalmi réteg is. A társadalom szerkezetével kapcsolatban pedig fontos megjegyezni, hogy a Hajdúságban már jóval a polgári korszak előtt jelentős társadalmi tagozódás és vagyoni eltérés volt jellemző. A család kapcsán pedig a XVIII. század volt a forduló, hiszen előtte a patriarchális nagycsalád volt a jellemző, de a század végétől az elemi kiscsalád az uralkodó forma. Az 1940-es évekre jellemző domináns mezőgazdaság és egyházi jelenlét, a jelentős társadalmi-gazdasági változások ellenére a településre vonatkozóan máig megőrizte jellegadó szerepét.

KORTÁRSCSOPORTOK, BARÁTOK ÉS LOKALITÁS VISZONYA HAJDÚDOROGON

Rátérve az interjúk elemzésére elsőként nézzünk meg néhány fogalmat, amelyek az elemzéshez szükségesek, ezután tekintsük át röviden milyen szerepük volt a tizedeknek és hogyan maradt fent a tizedek szerepe az 1940-es évek mindennapjaiban. Ezután megvizsgálom a kortárs csoportok, barátok és a lokalitás viszonyát, a tizedek veszélyei, a bicskázás, a települések közötti viszonyon keresztül. Továbbá itt vizsgálom a lokalitás szerepét a gyerekek és a fiatalok baráti viszonyaiban, illetve a vallási életben. Végül pedig rátérek a szomszédság, barátság, lokalitás viszonyára, az egymás látogatásán, közös tevékenységeken, disznóvágáson keresztül. Ugyanitt megvizsgálom a szomszédi segítségnyújtás formáit a mezőgazdasági munkában, a kölcsönadásban és kisebb háztartási tranzakciókban.

Az egyik fogalom, amelyet tisztáznunk kell, a lokalitás. A. Appadurai (1996) lokalitás koncepciójában fontos szerepet kapnak a kapcsolatok és a kontextusok. A lokalitást a szomszédok hozzák létre, a szomszédok mindennapi gyakorlataiból vezethető le, mintegy keretet biztosítva az emberi cselekvéseknek. A lokalitás a dolgozat során a szomszédságra, tágabb értelemben a település tizedeinek (a település ősi közigazgatási egységei) keretei közt értendő. A szomszéd szótári alak szerint a mellettünk lévő házban vagy lakásban lakó ember, vagy család. Émikus megközelítésben, tehát a helyi szóhasználatban, az interjúk adatai alapján pedig szomszédnak kisebb utcában az egész utcát, vagy néhány házat tartottak egy sorban, tanyák esetében pedig néhány száz méteren belül fekvő másik tanya számított szomszédnak a vizsgált közösség saját fogalmi kategóriájában. A barátság mibenlétét pedig Dávid Beáta és Albert Fruzsina (2005) munkája nyomán gyakorlati dimenziókban a beszélgetés, segítség és szórakozás tevékenységekben kereshetjük. A banda pedig munkaszervezeti egységként és a fiatalok baráti körként is értelmezhető. A dolgozatban a kifejezés ez utóbbi értelemben került használatra (pl.: Szabó 1982).

Mielőtt a hajdúdorogi barátságokra térnénk rá, tisztáznunk kell, mik is azok a tizedek, hogyan és miért alakultak ki és milyen szerepet töltek be a Hajdú városok életében. Erről számos Hajdúsággal foglalkozó forrásból tájékozódhatunk, Csonka Zoltánné (2012) Hajdúdorog mikrotörténetével foglalkozó munkájából tudjuk, hogy a várost négy tizedre osztották, melyek helynevei ma is ismertek, élükön tizedesek álltak. A város élén a tanács, annak élén pedig a főkapitány állott. Demokratikus választásokat tartottak, ahol a kapitányokat hadiegységek választották. (...) A XVIII. század közepéig az önkormányzat első szerve a közgyűlés, melyen az utcátizedek képviseltették magukat, tehát a „polgárok gyülekezetéből alakult”. A tizedek szerinti letelepedés tehát a katonai hierarchiából következik. Ezek a tizedek pedig meghatározták a barátkozás földrajzi határait is, mint az utca, vagy a környéktől tágasabb lokális tér. Balogh (1969) szerint a családon túl az ifjúság számára a szűkebb városrészek szerinti közösségnek volt nagy szerepe, jellemző volt itt is a bandázás, mely vagyoni alapon és korosztályosan különítette el a fiatalokat a lakóhelyi szempont mellett. A lányok együtt mentek kútra, vagy napszámba, de labdázni is és a piacra is. A fiúk is utcánként vagy zugokba csoportosulva jártak.

A négy tized a Vidító tized, a Hegytized, a Telekhegytized és a Gát tized voltak. A tizedek között még a '40-es években sem nagyon házasodtak és a temetői is külön voltak mind a négy városrésznek. Ha egy fiú egy másik tizedbeli lányt kísért haza, a visszaút során verésre számíthatott a tizedben lakó, fiatal fiúktól. Ezek súlyos sérülésekkel is járhattak. Ezeknek a csoportközi viszonyoknak egyik legjellemzőbb jelensége a bicskázás, amivel kapcsolatban lentebb majd találkozhatunk példákkal. A templomban két oldalt két-két kórusrész fent a négy tizedbeliek számára volt fenntartva. Lent pedig a négy padosor blokk szintén.

„Nem volt jó egyik tizedből a másikba kísérni a jányokat a fiúknak, mert megbicskálták őket. (férj): Én sok verekedést végig néztem, szerettem nézni, itt az ipartestületnél is.” (nő, kisbirtokos család, tanya és férje, munkásosztálybeli család, város³)

A tizedbeli különállás hosszú ideig fenn állt, valamikor az 1940-es évek végén, 50-es évek elején kezdett kikopni.

3 Az interjúalanyok tehát 65 év feletti személyek, származásukat, azaz gyermekkori családjukat tekintve lehetnek kisbirtokos (10 hold alatt), középbirtokos (40 holdig terjedő birtokkal rendelkező) családból származók vagy cselédek, más gazdánál életvitelszerűen élő, onnan pénzben és természetben bért kapó családból, vagy munkásosztálybeli (nem mezőgazdasági munkát végző) családból származók. Lakóhely alapján megkülönböztettem városban lakókat, város környéki tanyán lakókat, továbbá külterületi tanyán lakókat, akik a város határának északi, több, mint tíz kilométerre eső részén éltek.

Hajdúdorog beceneve volt még a bicskások, mert „hözöngősök” voltak. Sokan bicskát hordtak magukkal és sűrűn előfordult, hogy összeverekedtek egy lányon, a különböző tizedbeliek, vagy a hajdúdorogiak a hajdúnánásiakkal. A bicskások kifejezés tulajdonképpen nem csak kifejezetten a bicskával való verekedésre, de önmagában a verekedésre is utal. Használtak láncot és kést is a bicska mellett.

„Meg összeverekedtek itt a korzónál is, óóó voltak olyan verekedések is, még névről is majdnem tudom, de minnek mondanám nincs értelme. Még a bálban is beszorultam, volt, aki az ablakon ment ki. Egyszer beszorultam a sarokba, addig tátottam a számat és akkor öregebb leginyek (...) és akkor visszajöttek, bosszút álltak és az egész bál ott összeverekedett. Beszorultam a sarokba, alig vártam, hogy kimenjek onnan, alig tudtam kimenni.” (férfi, munkásosztálybeli család, város)

A Hajdúdorogiak Hajdúnánásra is átmentek és ott is „csináltak balhét”, főleg, ha egy ’nánási ’doroginak udvarolt.

„Van egy mondás: ha Nánáson meg nem b.nak, Dorogon meg nem vernek, Böszörményben meg nem lopnak, kimehetsz a világból. Ez ment, ez a mondás volt.” (férfi, kisbirtokos család, tanya)

Következtetésként levonhatjuk, hogy a lokalitás települési szinten is szervező erő volt, ahogy a következő elbeszélés is bizonyítja ezt: Egy adatközlő szerint a dorogi bicskásokat még Pesten is ismerték. Volt, amikor leállt a vonat és nagy verekedést csináltak. Egy hajdúdorogi nő Németországból származó férje mesélte az egyik adatközlőnek, hogy épp Pestre utazott vonattal, amikor meg akarták verni és az adatközlő bátyjával utazott együtt, aki „előkapta a bicskát” és megmenekültek.

„Jani nem bántott az senkit se, de ha valaki szólt (...) Ez a német is mondta, hogy olyan jó volt, hogy előkapta a bicskát, hogy mit akartok ti, úgy eltűntek, azt mondja, megvédett.” (nő, kisbirtokos család, tanya)

A lokalitás szempontjából Hajdúdorogon a tizedeknek volt döntő szerepe, a város lokális szervezőerején túl.

A néprajzi szakirodalomban a lokalitást a kortárs csoportok vonatkozásában is nyilvánvalónak tűnő alakító tényezőként tárgyalják. A lokalitás elve alapján azon fiatalok ismerkedtek egymással, akik egy utcában, egy környéken, vagy egy falurészen laktak. Ezeken túl, mint láthattuk Hajdúdorogon az ősi hajdú tizedfelosztás jelentett éles határt a lokalitás szempontjából.

„Még a másik tizedbe is átmentünk tanyázni, ott is kártyáztunk, meg minden.” (férfi, munkás-kisbirtokos család, város) Említésre méltó, ha egy másik tizedbe jártak át ismerkedni.

Amíg egy környék határát nehéz meghatározni, a hajdúvárosokban a tizedek határait bizonyos utcák jelentik. Az adatközlők elmondása alapján az 1930-as, '40-es években még jelen volt a tizedek különállása, s ezzel együtt ez volt a legfontosabb határ a kortársak közötti barátkozásban is. Az egy tizedben élők egymással barátkoztak, egymás közül választottak párt maguknak. Erre az időre a tizedek közötti ellentét már kevésbé éreztette hatását, mint korábban, de egyik tizedből egy másik tizedbe átmenni udvarlás céljából a testi épség kockázatásával járt, sőt életveszélyes volt. Ez főleg a fiatalok körében volt érvényes. Hasonlóképpen Szabó László (1982) szerint pedig a jászoknál önmagában a lokalitás kevésbé a felnőttek, kifejezetten a fiatalok társaságait szervezte, a fiatalok életére volt hatással. Mivel Hajdúdorogon egy-egy kerület a város egynegyedét adta, így nagy társaságokat is össze tudott hozni, ami arra világít rá, hogy elsősorban nem a kor vagy a vagyon szerinti, hanem az átányi példákhoz (Fél 1993) hasonlóan, a lakóhelyi elkülönülésnek volt fontos szerepe:

„Mi kimentünk a Kerek tóra fürödni, ott rengeteg időt töltöttünk, rengeteget futballoztunk. (...) Ott voltak a disznók körül, mink meg a Kerek tóban ott fürödtünk, ott volt a legmélyebb a víz. A Vidityó az csak térdig ért. Nagy területen volt ám, ott meg a szárcsát nem tudtuk megfogni, azt zavargattuk, meg ilyeneket csináltunk, de eltelt az idő. Már mikor kezdett márciusban..., mán a lábunkat beletettük, de volt olyan, aki mán megfürdött benne, Miska mán megfürdött benne március vége fele.” (férfi, munkás –kisbirtokos család, város)

Az utca gyerekei is együtt játszottak és vélhetően a szűkebb lokalitás is szervező erő volt, az adatközlők kiemelték a következőket: A cserkészethez hasonló Levente csapat működött a városban az 1930-as, '40-es években, ahol elmondásuk szerint a 14–16 évesek voltak jelen, itt többek között lövészetet tanultak.

„Meg volt Levente csapat, sokan kimentek azokból, akik benne voltak a bandába. (feleség: a vágóhíd mellett a Leventék oda jártak, meg itt volt a buszmegállónál valami, ahogy az összejövetelek, a Levente csapat, (...)) az olyan volt, mint most a cserkészek lövészetet tanultak, meg mindent, de olyan 14–16 évesek ilyenek voltak. (...) „ez a '40es években, meg a '30-asban, igen, hivatalos volt, mint most, a cserkész-csapat is van.” (férfi, munkásosztálybeli család, város)

A város vallási központi helyzetéből és sajátos kultúrájából eredően meg kell említeni a máig működő Krisztuskatona csoportot⁴, mely minden évben szervesen részt vesz a Húsvéti ünnepkörrel járó szertartásokon, a Kongregációs lányokat, akik a körmenet alkalmával vitték a Mária-képet, illetve az évente összeálló Betlehemes csapatokat, melyek baráti társaságokból alakultak. Továbbá a vasárnapi misén nem csak lent a padosorokban, de fent a kóruson a fiatalok is a tizedfelosztás szerint foglalhattak helyet.

„Meg voltak a kongregációs lányok, akik vittik a Mária képet, mikor körmenet volt a templomban, meg voltak a Krisztus-katonák, akik most is és akkor a zászlót azok vittik, Máriapócsra mentünk zárandoklatra, volt, aki gyalog is ment, biciklivel, meg szekérral, meg szüreti bálok voltak.” (nő, kisbirtokos család, város)

SZOMSZÉDOK, BARÁTOK ÉS A LOKALITÁS VISZONYA HAJDÚDOROGON

Hajdúdorogon a '30-'50-es évekre vonatkozóan a szomszédi viszonyokat jellemzően pozitívan írják le az adatközlők. Nagy többségük úgy vélekedik, hogy ezek a kapcsolatok jobbak voltak, mint manapság, sőt sokszor még a rokonoknál is magasabbra értékeli őket. Ez hasonlóságot mutat Márkus Mihály bokortanyákról és Hoppál Mihály szomszédlátogatásról való leírásaikkal. Elsőként a segítség és az egymáshoz látogatás kapott említést, s többen kifejtették, hogy „szerették egymást az emberek”.

Hogy miben nyilvánul meg a szeretet, a következőkkel támasztották alá:

„akkor szerettük egymást, az én apám beteg lett, jöttek a szomszéd gyerekek, azt mondja, ne legyen beteg Gyuri bácsi, szegény gyerekek azt ajánlották fel, hogy alusznak vele, csak ne legyen beteg.” (nő, cseléd család, tanya)

4 A Krisztus-katonaság tulajdonképpen Hajdúdorog egyik legismertebb hagyománya. A Krisztus-katonák a húsvéti ünnepek idején nagypéntektől húsvétvasárnapig őrzik a szentsírt. A pászkaszentelés során pedig szintén jelen vannak, amikor a város népe is megjelenik a templomban és templomkertben. A pozíció apáról fiúra száll, „gyüttmentnek” nem könnyű közéjük bekerülni. Jellemzőes öltözetük a fehér ing, fekete posztónadrág, zakó, csizma, Bocskai-süveg, díszszebkendő. Ma már a hajdúdorogi Krisztus-katonaság hagyománya a Szellemi Kulturális Örökség része. Hajdúdorog pedig az Országgyűléstől 2012-ben megkapta a „Görögkatolikus hitéhez leghűségesebb város” címet. (netfolk 2016)

Egy másik adatközlő pedig, amikor a férjét katonának vitték októberben, aratás idején, egyedül maradt a földi munkákkal:

„Ott volt a sok krumpli, temérdek tengeri. A hajam szála így állt az égnek, hogy evvel mi lesz. (...) És volt, hogy 15-20-an törtünk.” (nő, középbirtokos család, tanya)

Az interjú alanyok közül is többen említették a néprajzi leírásokban Szegeden, Kecelen és számos helyen megjelenő egymáshoz való átjárást, akár tanyázás kifejezés alatt, akár más szóval.

„Akkoriban nagyon sokat jártak át, mert nem volt TV, meg rádió sem volt, hát kártyázni, meg hát mittudomén, beszélgetni.” (nő, kisbirtokos család, tanya)

Volt, aki úgy fogalmazott, hogy meglátogatták egymást, a tevékenységek között pedig többször elhangzott a kártyázás, de a beszélgetés és a malmozás is. A szomszédi kapcsolat egyik megtestesüléseként említést nyert a disznóvágáson való segítség és a kóstoló küldés is, mely számos, a fentiekben bemutatott néprajzi leírásban is megjelenik, Sik Endre (1991) mellett például Juhász Antal (1993) leírásaiban is. Örsi (1984) ezeket szomszédügyi összejövetelekként említi.

A hajdúdorogi szomszédi segítség esetében három témát különíthetünk el. Egyrésztől beszélhetünk a földi munkákon való segítségről, másrészt a pénz kölcsönadásáról, harmadrészt pedig minden egyéb kisebb eszköz kölcsönzéséről és olyan tevékenységekről, amik nem igényelnek nagyobb energia és időbefektetést, azaz kisebb „háztartási tranzakciónak” tekinthetők.

Ez utóbbi kérdésben egyöntetűek voltak a válaszok:

„Ó, ott nagyon jó volt a kapcsolat, mentek, ha kellett valami, meg ott nálunk nagyon jó víz volt (...) az egész rész jött és vitte, úgy összefogtak az emberek. (földszomszédok, akik a közelben dolgoztak): Meg gyümölcs is volt, eper volt, ez volt, az volt, mentek eprészni, meg édesanyám hozott ki nekik kenyeret. Úgyhogy nem volt ilyen, hogy nem adtunk.” (nő, kisbirtokos család, tanya)

Ez mind Sik (1991), mind Bódi (1992) adataival is hasonlóságot mutat. Ezen kívül a szegényebb szomszédok adtak kölcsön egymásnak olyan fogyó élelmiszereket, mint paprika, zsír stb.

A fent említett másik két kategória, nevezetesen a pénz kölcsönadása és a földi munkákban való segítség kapcsán már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Ezzel ellentétes leírásokat olvashatunk például Penavin Olga szlavóniai tapasztalataiból. Hajdúdorogon többen kifejezték, hogy a szomszédi segítségnyújtás ezekre is kiterjedt, de néhányan úgy emlékeznek, hogy a földi munkákban nem volt együttműködés. A pénz tekintetében pedig néhány adatközlő szerint szigorúbb szabályok uralkodtak.

Pénz dolgában a két véleménytípus a következő:

„Adtak kölcsön pénzt, igen. Akinek több pénze volt, az felosztotta a másikkal, nem volt ilyen irigység, mint máma van, hanem kisegítette egyik a másikat, ha tudta.” (nő, kisbirtokos család, tanya)

„Hát, ha kellett (pénzt is adtak kölcsön). De úgy, hogy papírt írtak és úgy.” (férfi, középbirtokos család, tanya)

A földi munkákban pedig szintén kétféle vélekedés tapasztalható:

„Lucerna volt, gabona, búza, meg cirok. Levágtuk háromszorra, azt itették a tehénnel, nem segítettünk a szomszédoknak, mindenki a magáét, nem volt olyan, hogy összefogtunk.” (nő, középirtokos család, tanya)

„Volt olyan is, hogy valakinek egy tehene volt, meg a másinak is, mellé tették és közösen kiszántották a földet, volt ilyen. (férje: Volt persze, hogy volt, jó, most nem ide való, a piacon is volt, hogy egy tehene az egy tehenessel, két tehene a két tehenessel...) Hát figyelj mán, még ha nevetel is, akinek egy tehene volt, az eggyel nem tudott szántani, hanem kettőt befogott és egymásnak a földjít megcsinálták, előbb egyiknek a földjít, utána a másinak a földjít.” (nő, kisbirtokos család, tanya és férje, munkásosztálybeli család, város)

Azok az adatközlők, akik amellet érveltek, hogy nem segítettek egymásnak a szomszédok a földi munkákban, két gondolattal magyarázták ezt. Egyrésztől nem volt annyi föld, hogy a nagy létszámú család ne tudta volna megművelni, így ez a mechanizmus nem alakult ki. Másrészt pedig, aki segíthetett volna, annak is dolga volt, hiszen egyszerre érett meg a termés mindenkinek. A hangsúlyosabb vélemény viszont az volt, hogy segítettek egymásnak a földi munkákban is. Ilyen eset lehetett még, ha jött az eső és a terményt gyorsan be kellett gyűjteni, felváltva szántottak egymásnak, akár hárman, négyen. Továbbá a tengeri törése, kévét, keresztet hordani cséplés előtt, előbb az egyikét, utána a másikat. Segítettek még baleset esetén, vagy ha a szomszédnak gyengébb állata volt és nem bírt szántani, illetve a várostól messzebb lakó tanyasiak között az, akinek lova volt és szekere, amikor ment a városba, elvitte a szomszédját is.

„Szabadosnak volt lova egyedül, nem ment mindig Nyíregyházára (bizonyos dorogi tanyákhoz közelebb voltak más települések, mint Hajdúdorog), ha ment, szólt, hogy gyertek, elviszlek benneteket.” (nő, kisbirtokos család, külterület)

Azok, akik úgy vélekedtek, hogy nem segítettek egymásnak az emberek a földi munkákban, ők is jó szomszédi viszonyról emlékeztek meg, többek között arról, hogy figyeltek egymásra az emberek.

A szomszédokra vonatkozó kérdések közt kulcsszerepet kapott a következő kérdés: A rokonokkal, vagy a szomszédokkal volt-e intenzívebb a kapcsolat? Természetesen a válaszok nem szűkültek le az intenzitás kiértékelésére. A válaszok óvatosan, de a szomszéd irányába billentek, amely választ érezhetően a napi kapcsolat, baráti kötelékek és nem utolsósorban a szomszéd hasznossága billentett ebbe az irányba. Így hasonlóságot mutat a bokortanyák esetében leírt (Márkus 1943) szoros szomszédi kapcsolatokkal.

„Egy jó szomszéd jobb volt, mint egy rokon hivatalosan.” (nő, kisbirtokos család, város)

A szomszéd mindig ott volt az embernek, a rokona pedig vagy volt, vagy nem volt, ha volt, lehet, hogy messze lakott. Hajdúdorogon az északi tanyák akár több, mint tíz kilométerre is lehettek a várostól, így a tanya-szomszédon kívül nem létezett más a mindennapokban.

„A szomszéd annyibul sokkal jobb volt, hogy közel volt, ha valami nem volt, vagy valami segítség kellett, csak a szomszéd volt. 16 kilométert kellett volna jönni, hogy a családdal találkozunk, az távolabb volt.” (nő, kisbirtokos család, külterület)

A segítségnyújtásban a mérsékelt álláspontok is azonos hangsúlyt tettek a rokonokra és a szomszédokra.

„Is-is. Ha disznóvágás volt, takarítani, aratni, tengerit törni, akkor a szomszéd is ment, segítették egymást, de a rokon is ment.” (nő, iparos –kisbirtokos család, város)

A fenti interjú részletéből láthatjuk, hogy a lokalitás szerepe Hajdúdorog esetében is kiemelkedő szereppel bírt, a néprajzi szakirodalmakban vizsgált más településekhez képest kiegészülve a tizedek jelentette szervezőerővel is. Ez egy helyspecifikus sajátosság. A lokalitás erős szerepe a legfontosabb információ, amely az interjúkból kirajzolódik. Ezzel közelebb kerültünk a barátsági minták megmagyarázásához és a hálózatok és társadalmi struktúrák közötti összefüggések megértéséhez. A választott módszer viszont korlátokat szab számunkra a teljes megértéshez, amelynek nehezítő tényezője az időbeli távolság és a nagyobb mennyiségű statisztikai adatok hiánya.

KONKLÚZIÓ – A BARÁTSÁG SZERVEZŐEREJE A LOKALITÁS

A Dávid–Albert (2005) vizsgálatban leggyakrabban megemlített barátságfunkciók a teljesség/állandóság, támasz/számítani lehet rá, a beszélgetés, segít/segítőképz a bajban, bizalom/ megbízható, meghallgat, kölcsönösség, megértő/együttérző. Ezekre a funkciókra számtalan bizonyítékot szolgáltatott a néprajzi leírások és a hajdúdorogi empirikus adatok a lokális alapú kötődések kapcsán. Tehát azt láthatjuk, hogy ezeket a funkciókat a lokalitás is biztosította. A teljesség/állandóság abban ragadható meg, hogy a kapcsolat napi szintű volt. A támasz/számítani lehet rá funkciót mutatja, hogy összefogtak a mezőgazdasági munkában. A beszélgetés a tanyázásokban ragadható meg. A segítőkészség megjelent a pénzbeni, vagy különböző eszközökben való segítségben, A bizalom és az egymás meghallgatása kevésbé jelent meg az elbeszélésekben. A kölcsönösség abból látszik, hogy a segítség oda-vissza alapon működött. A megértő/együttérző funkció jelenlétét mutatja, hogy érdeklődtek a beteg szomszéd iránt. Következtetesként megállapítható, hogy a lokális alapon szerveződő szomszédi kapcsolatokból kiolvasható szomszédi funkciók jelentős mértékben megegyeznek a baráti funkciókkal, minek alapján kijelenthető, hogy a lokalitás a barátság szervezője volt a vizsgált közösségben.

Ezt támasztja alá a bandák szerveződése is. A bandázás jellemzői szintén a lokalitásból erednek, így hasonlóságot mutatnak a paraszti társadalom szomszédi kapcsolatainak jellemzőivel is. Ezek a jellemzők pedig a következők: a közösség szervezőereje a lokalitás, a lokalitás erőssége a korkülönbségeket is felülírja, egymást látogatják, szabadidejüket együtt töltik, nagyobb közösségben is a kapcsolat magját alkotja, nagyobb közösségi rendezvényekre is együtt mennek, együtt szórakoznak, egymást segítik, tanácsokkal látják el a másikat, a találkozóhely valamelyik félnek az ingatlana, a kapcsolat nagyon szoros, a rokonokéval vetekszik. Az, hogy a bandatagok és a szomszédok közötti kapcsolatok között ilyen hasonlóságok mutatkoznak, tovább erősíti, hogy a bandák, mint baráti társaságok szerveződésében is valóban fontos szerepet játszik a lokalitás.

A fenteket Hajdúdorogon a tizedek még inkább megerősítik. Ezen jellemzők épp úgy ráillenek a fiatalok baráti közösségeire, mint a szomszédok kapcsolatára, mellyel a fenti következtetéseket erősíthetjük meg.

A lokalitás ilyen mértékű fontosságát tapasztalva felmerül a kérdés, hogy „miért?” Az interjúk elemzését összegezve az látszik, hogy a mobilitás alacsony szintje, a napi kapcsolat lehetősége, a bajban a szomszéd közelsége, a közbiztonság alacsonyabb foka mind-mind a lokalitás kiemelkedő szerepét erősítik. A ’40-es évek rurális közösségeiben az ember a körülötte élőkkel tudta a leginkább megosztani és összekötni az életét.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. (2015) Mikromilió integrációs megközelítésben A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* 4:1–11. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.1> Letöltve: 2020.10.21.
- Albert F. – Dávid B. (2016) A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben. *Socio.hu - Társadalomtudományi Szemle*, 6 (3), 22–47. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2016.3.22>. Letöltve: 2020-10-21.
- Albert F. – Dávid B. (1998) A barátokról. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport*. Budapest: TÁRKI, 257–276.
- Appadurai, A. (2001) A lokalitás teremtése. *Regio* 12 (3), 3–31.
- Balassa I. – Ortutay Gy. (1979) *Magyar néprajz*. Budapest: Corvina.
- Balogh I. (1969) *Hajdúság*. Budapest: Gondolat.
- Bódi E. (1992) Ünnepi kalács az alföldi néphagyományban. In Novák L. (szerk.) *Hiedelmek, szokások az Alföldön I. Nagykovács*: Arany János Múzeum, 427–445.
- Bridge, G. (2002) The Neighbourhood and Social Networks. *CNR Paper*, 4, 1–32.
- Csete B. (1993) *A jászkiséri gyermek élete a születéstől a házasságig*. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága és Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület.
- Csonkáné Szakál G. (2012) *Hajdúdorog története évszámok tükrében*. Hajdúdorog: Mészáros Károly Városi Könyvtár és a Hajdúdorogi Honismereti és Városvédő Egyesület.
- Dávid B. – Albert F. (2005) „Kit nevez Ön barátnak?” *Századvég*, 38, (4), 91–126
- Feld L. S. (1981) The Focused Organization of Social Ties. *American Journal of Sociology*, 5, Chicago: The University of Chicago Press, 1015–1035.
- Fél E. (1993) Tanulmányok Fél Editől. In Filemile Á. – Stefány J. (szerk.) *Emlékezés Fél Editre*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 45–243.
- Fél E. – Hofer T. (1969) *Proper Peasants. Traditional life in a Hungarian Village*. Chicago: Aldine.
- F. Lassú Zs. (2004) *Barátok és barátnők – együtt és egymás ellen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hsin-Chun Tsai, J. (2006) Xenophobia, Ethnic Community, and Immigrant Youths’ Friendship Network Formation. *Adolescence*, 285–298.
- Hoppál M. (1970) *Egy falu kommunikációs rendszere*. Budapest: MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja.
- Eőry V. (2010) *Magyar Értelmező Szótár Diákoknak*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Márkus M. (1943) *A bokortanyák népe*. Budapest: Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarisztományi Intézete.
- Morvay J. (1981) *Asszonyok a nagycsaládban*. Budapest: Akadémia kiadó.
- Van der Horst, M. – Coffé H. (2012) How Friendship Network Characteristics Influence Subjective Well-Being. *Social Indicators Research*, 509–529. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-011-9861-2>
- Nagy Varga V. (2000) Műrokonosság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság. In Paládi-Kovács A. (szerk.) *Magyar Néprajz VIII*. Budapest: Akadémia kiadó, 532–558.
- Jávor K. (1978) Kontinuitás és változás a társadalmi és tudati viszonyokban. In Manga J. (szerk.) *Varsány – Tanulmányok egy Észak-Magyarországi falu társadalomnéprajzához*. Budapest: Akadémia kiadó, 295–375.
- Juhász A. (1993) *Település és közösség*. Debrecen: KLTE.
- Ortutay Gy. (1980) *Magyar Néprajzi Lexikon. III*. Budapest: Akadémia kiadó.
- Örsi J. (1984) Kecel népe, mint község. In Baráth J. (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel: Kecel Nagyközség Tanácsa, 821–849.
- Örsi J. (1990) *Karcag társadalomszervezet a 18–20. században* Agrártörténeti tanulmányok 16. Budapest: Akadémia kiadó.
- Penavin O. (1981) *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)*. Újvidék: Forum.
- Sik E. (1991) Néhány adalék a háztartási kapcsolatrendszerek működéséhez – egy magyar falu esete. In Utasi Á. (szerk.) *Társas kapcsolatok*. Budapest: Gondolat, 85–112.
- Szabó L. (1982) *A jász etnikai csoport II*. Szolnok: Szolnok m. Múz.
- Szellemi Kulturális Örökség a hajdúdorogi Krisztus-katonaság hagyománya (2016) Elérhető: https://netfolk.blog.hu/2016/10/11/szellemi_kulturalis_orokseg_a_hajdudorogi_krisztus-katonasag_hagyomanya Utoljára megnyitva: 2020.08.08.

- Tárkány Szücs E. (1981) *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Gondolat.
- Tátrai J. (1994) *Leányélet*. Budapest: Crea Print.
- Ternovác I. (1996) *Pusztulj, kulák!* Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.
- Török É. (Dobiné) (2009) *Hajdúdorog földrajzi neveinek összegyűjtése és elemzése*. Hajdúdorogi füzetetek 11. Hajdúdorog: Mészáros Károly Városi Könyvtár.
- Turai T. (2009) Szomszédok, barátok, jóemberek és egyéb nem rokoni kapcsolatok az idősek szemszögéből. In Bali J. – Turai T. (szerk.) *Élet/út/írások. Szilágyi Miklós tiszteletére*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet – ELTE BTK Néprajzi Intézet, 241–249.
- Utasi Á. (1990) Baráti kapcsolatok. In Andorka R. (szerk.) *Társadalmi riport*. Budapest: Tárki, 475–487.
- Vankóné Dudás J. (1983) *Falum Galgamácsa*. Szentendre: Művelődési Minisztérium támogatásával a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága.
- O'Connor, P. (1992) *Friendships between women: a critical review*. New York: The Guildford Press. <https://doi.org/10.2307/352977>
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling alone: the collapse and revival of community*. New York: Touchstone. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>